

УДК 159.92

СУЧАСНИЙ СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Савчук О.А., здобувач
кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

У статті проведено аналіз сучасного стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення. Встановлено, що готовність до професійного самовизначення – це інтегративна якість особистості майбутнього фахівця соціальної сфери, яка об'єднує професійні знання, уміння, навички та особистісні якості, спрямовані на компетентне виконання професійної діяльності в соціономічній галузі та постійне прагнення до професійного самовизначення. Виокремлено компоненти готовності до професійного самовизначення майбутніх фахівців соціальної сфери – ціннісно-мотиваційний, когнітивно-оцінний, діяльнісно-рефлексивний, особистісно-афективний. Ціннісно-мотиваційний компонент визначає ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення, прагнення до кар'єрного зростання, самовдосконалення умінь, навичок і особистісних якостей. Когнітивно-оцінний компонент включає систему психологічних знань загальнопрофесійної і спеціальної підготовки, передбачає виявлення професійних теоретичних і практичних знань із проблем професійного самовизначення; розвиток професійних знань, формування та розширення професійного кругозору, вироблення і закріплення професійно значущих умінь і навичок. Діяльнісно-рефлексивний компонент включає наявність у майбутніх фахівців соціальної сфери комплексу умінь, необхідних для професійної діяльності, які надалі вони зможуть вдосконалювати, а також знання методів і технологій саморозвитку. Особистісно-афективний компонент готовності дає змогу майбутнім фахівцям соціальної сфери усвідомлено підійти до майбутньої професійної діяльності, зрозуміти і вибрати для себе найпродуктивніші напрями роботи, сприяє ефективній діяльності і подальшій успішній професійній та особистісній самореалізації.

Ключові слова: студенти, фахівці соціальної сфери, професійне самовизначення, готовність до професійного самовизначення.

В статье проведен анализ современного состояния готовности будущих специалистов социальной сферы к профессиональному самоопределению. Установлено, что готовность к профессиональному самоопределению – это интегративное качество личности будущего специалиста социальной сферы, которое объединяет профессиональные знания, умения, навыки и личностные качества, направленные на компетентное выполнение профессиональной деятельности в социэкономической области и постоянное стремление к профессиональному самоопределению. Выделены компоненты готовности к профессиональному самоопределению будущих специалистов социальной сферы – ценностно-мотивационный, когнитивно-оценочный, деятельностно-рефлексивный, личностно-аффективный. Ценностно-мотивационный компонент определяет отношение будущих специалистов социальной сферы к профессиональному самоопределению, стремление к карьерному росту, самосовершенствованию умений, навыков и личностных качеств. Когнитивно-оценочный компонент включает систему психологических знаний общепрофессиональной и специальной подготовки, предполагает выявление профессиональных теоретических и практических знаний по проблемам профессионального самоопределения, развитие профессиональных знаний, формирование и расширение профессионального кругозора, выработку и закрепление профессионально значимых умений и навыков. Деятельностно-рефлексивный компонент включает наличие у будущих специалистов социальной сферы комплекса умений, необходимых для профессиональной деятельности, которые в дальнейшем они смогут совершенствовать, а также знание методов и технологий саморазвития. Личностно-аффективный компонент готовности позволяет будущим специалистам социальной сферы осознанно подойти к будущей профессиональной деятельности, понять и выбрать для себя самые направления работы, способствует эффективной деятельности и дальнейшей успешной профессиональной и личностной самореализации.

Ключевые слова: студенты, специалисты социальной сферы, профессиональное самоопределение, готовность к профессиональному самоопределению.

Savchuk O.A. MODERN STATUS OF READINESS OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE TO PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

The article analyzes the current state of readiness of future specialists of the social sphere for professional self-determination. It is established that readiness for professional self-determination is an integrative quality of the personality of the future specialist in the social sphere, which unites professional knowledge, skills, skills and personal qualities aimed at the competent performance of professional activities in the socio-economic field and the constant striving for professional self-determination. The components of readiness for professional

self-determination of future specialists in the social sphere are singled out: value-motivational, cognitive-evaluative, activity-reflective, personality-affective. The value-motivational component determines the attitude of the future specialists of the social sphere to professional self-determination, the desire for career growth, self-improvement of skills, skills and personal qualities. The cognitive-evaluative component includes a system of psychological knowledge of general professional and special training, involves the identification of professional theoretical and practical knowledge on the problems of professional self-determination; the development of professional knowledge, the formation and expansion of the professional horizon, the development and consolidation of professionally significant skills. The activity-reflexive component includes the presence in future specialists of the social sphere of a complex of skills necessary for professional activity, which they can later improve, as well as knowledge of methods and technologies of self-development. The personality-affective component of readiness allows future specialists in the social sphere to consciously approach the future professional activity, understand and choose for themselves the most areas of work, promotes effective activity and further successful professional and personal self-realization.

Key words: *students, specialists in the social sphere, professional self-determination, readiness for professional self-determination.*

Постановка проблеми. Нині для сучасного суспільства актуальним є завдання підвищення ефективності професійної освіти. Особливо гостро воно постає для представників соціальної сфери, де об'єктом праці є людина з її різноманітними проблемами та труднощами. Насамперед, це стосується соціальних працівників, фахівців із соціальної допомоги (соціального забезпечення). Соціономічні професії (типу «людина–людина») передбачають постійну роботу з людьми та безпосереднє спілкування в процесі професійної діяльності. Тому до представників цих професій висуваються підвищені вимоги, оскільки об'єктом праці є інші люди [1; 4; 7; 9]. Разом із тим сучасне суспільство вимагає від такого фахівця не тільки великого обсягу професійних знань, а й низки якостей зрілої особистості: готовність до зміни та розвитку, до прийняття самостійних рішень, до співвіднесення своїх життєвих сенсів зі смислами суспільства та загальнолюдськими цінностями [2; 3; 5; 6; 8]. Отже, актуалізуються соціальні норми, що виражають вимоги соціальної групи до поведінки особистості, груп та їх взаємин. Усі перелічені вище якості – прояви цілісного світогляду індивідуальності як вищого рівня інтеграції особистісно-суб'єктних характеристик людини.

За безумовної важливості досліджень сучасних науковців проблема вивчення готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення є недослідженою та потребує використання нових підходів до її розв'язання, систематизації та теоретичного осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери, особливо в її професійного становлення були предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, функціонування суб'єкта в межах соціономічних професій та розширення спектру

його ролей вивчали А. Журавльов, В. Зазикін, О. Занковський, Б. Косов, Р. Кричевський, К. Левін, Н. Ревенко, Ф. Тейлор, Ф. Фідлер, R. Haus, T. Mitchell, H. Minzberg, R. Mocker, E. Schein, R. Tannenbaum, W. Schidt та інші. Професійні деструкції професійні деформації особистості представників соціономічних професій (керівників, менеджерів, обслуговуючого персоналу, робітників правоохоронних органів і соціальних служб, педагогів, медичних працівників тощо) досліджували С. Безносів, В. Зазикін, Е. Зеєр, Г. Маркова, В. Орел, С. Maslach, S. Jackson та інші. Зміни змісту сенсу праці протягом життя людини, зміни в особистісних цінностях фахівців соціономічного профілю були темою досліджень таких вчених і практиків: О. Казакова, В. Марков, Ф. Льютенс, К. Девіс, Ю. Сінягін, В. Толочек, Е. Frieling, K. Sonntag, F. Herzberg, B. Mausner, B. Snyderman, R. Robbins. Формування різноманітних особистісних та професійних якостей у процесі підготовки групи фахівців соціономічних спеціальностей досліджувались у контексті формування: професійної культури проектної діяльності (Т. Васильєва, І. Нікішина, О. Проніна); емоційного інтелекту (О. Чіркїна); полікультурної компетенції (А.В. Скрипкіна, О. Горін); конфліктологічної культури (Т. Браніцька). У наукових дослідженнях, які здійснені вітчизняними та зарубіжними науковцями, порушуються проблеми вивчення безпеки життя професійної діяльності, розглядаються різні вікові категорії тих, хто навчається тощо. Однак вивчення готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення залишається поза увагою дослідників.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі сучасного стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз проблеми сучасного стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення, з точки зору вивчення сучасного досвіду та узагальнення отриманих результатів наукового пошуку, показав, що проблема професійного самовдосконалення має тривалу історію та відображена у працях філософів, педагогів та психологів. Незважаючи на широке висвітлення проблеми, такий її аспект, як формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери, не знайшов теоретичного обґрунтування і практичного втілення.

Встановлено, що професійне самовизначення – багатогранне і комплексне явище, функціонування якого підпорядковується безперервним процесом самопізнання, розроблення, реалізації та контролю власних дій із досягнення індивідуально-усвідомлених професійних позицій, який триває і після закінчення студентом вищого навчального закладу, адже соціальний працівник, який має вдосконалювати інших, зобов'язаний вдосконалюватися усе своє життя. Характерним для структури процесу професійного самовизначення майбутніх фахівців соціальної сфери є еволюція цього процесу, де простежується перехід від одного етапу до іншого: самопізнання – самоуправління – самотворення – самомоніторинг. Останнє супроводжується переходом на етап самопізнання тільки нового рівня. Самопізнання забезпечує формування і розвиток особистісних ціннісних орієнтацій та узгодження їх із загальнолюдськими, національними, а також професійними цінностями. Самоуправління включає визначення мети та основних завдань професійного самовизначення, розроблення програми особистісного та професійного розвитку, а також передбачає організацію, планування власної діяльності та впорядкування роботи особистості над собою. Самотворення – найважливіший і найтриваліший етап професійного самовизначення, у процесі якого реалізуються поставлені цілі та завдання. Цей етап потребує особливої наполегливості, системності та систематичності, оскільки зумовлює процес самовизначення, його ефективність, особистий та професійний успіх. Самомоніторинг – останній етап професійного самовизначення, який полягає в осмисленні власних дій щодо поставлених завдань та оцінки їх виконання, а також виправлення недоліків та помилок із метою підвищення рівня реалізації діяльності.

Із метою аналізу сучасного стану готовності майбутніх фахівців соціальної сфе-

ри до професійного самовизначення був проведений констатувальний експеримент. Вибіркову сукупність на констатувальному етапі експерименту становили 155 студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальна допомога», «Соціальне забезпечення» центрального, східного та західного регіонів України. У процесі констатувального експерименту було виділено такі завдання: на основі виокремлених структурних компонентів (ціннісно-мотиваційного, когнітивно-оцінного, діяльнісно-рефлексивного, особистісно-афективного) визначити стан та рівні готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення; за допомогою методів математичної статистики проаналізувати отримані на констатувальному етапі дані емпіричного зрізу з метою з'ясування доцільності використання експериментальних засобів під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. З метою виконання зазначених завдань застосовувалися емпіричні методи: анкетування, діагностування рівня готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення (бесіда, пряме й опосередковане спостереження; методика М. Куна – Т. Мак-Партланда «Хто Я?», методика «Вивчення професійної спрямованості особистості» (Є. Рогова), проєктивна методика «Опис життєвого шляху успішного фахівця соціальної сфери») та застосовувалися методи математичної статистики. Під час розроблення методичного апарату дослідження особливу увагу приділено визначенню таких процедур, що дають, насамперед, визначити рівень готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення.

За допомогою методик М. Куна – Т. Мак-Партланда «Хто Я?» та «Вивчення професійної спрямованості особистості» (Є. Рогова) досліджувані мали можливість переглянути своє ставлення до окремих аспектів професійної діяльності, здійснити саморефлексію, відрефлексувати можливі варіанти самовдосконалення, пошуку відповіді на запитання «Ким Я є насправді?», «Чи зможу я реалізуватись як фахівець соціальної сфери?». Для процесу формування готовності до професійного самовизначення цей аспект є вагомим, його застосування у професійній діяльності сприятиме усвідомленню мети та мотивів обраного виду діяльності. З метою визначення мотивації вибору професії студентам було запропоновано анкету, за якою передбачалось зазначити із запропонованих у списку мотивів ті, які спонукали їх до вибору професії, та ті, які дають можливість іден-

тифікувати себе в ролі обраного фаху. Її застосування надає можливість виявити ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до обраного ними фаху та рівень зацікавленості ним, тобто визначити ціннісно-мотиваційні пріоритети, а саме: здатність оцінювати власну позицію в обраній діяльності (активність, зацікавленість, ставлення до об'єкта діяльності). Неповною мірою усвідомлювані мотиви вивчалися за проективними методиками, які були адаптовані нами до контингенту студентів та профілю підготовки. Це проективна методика «Опис життєвого шляху успішного фахівця соціальної сфери», з метою виявлення у досліджуваних ставлення до окремих аспектів професійної діяльності, визначення самопізнання особистості майбутнього фахівця соціальної сфери. Студентам пропонувалося змоделювати в описовій формі особистий і професійний шлях становлення, що давало можливість провести професійне самодослідження, здійснити саморефлексію, яка, власне, спонукала їх до висновку про необхідність спеціальної підготовки, визначення рівня домагання в утвердженні свого Я. Аналіз описів проективної методики виявив кілька основних векторів життєвого шляху студентів, за яких можна досягти успішного результату в професійному напрямі підтвердив переважання в ієрархії мотивів власне навчально-професійних та широких соціальних мотивів. Зокрема, просування у трудовій діяльності (висхідна мобільність) – 29,7%, постійне професійне вдосконалення – 15,5%, реалізація підбору сучасних технологій навчання і визнання їх навколишніми людьми – 18,8%, наявність ґрунтовних знань та особистісних якостей справжнього фахівця – 13,5%, самореалізація в усіх сферах життя – 9,6%, утруднюються з відповіддю – 12,9%.

На підставі відповідей 35,5% студентів встановлено, що професійну діяльність у ролі соціального працівника пов'язують із постійним професійним самовдосконаленням, формуванням необхідних професійно значущих якостей, які сприятимуть ефективній професійній діяльності, 15,5% – із новітніми технологіями навчання, лише 7,1% досліджуваних пов'язують з необхідністю оволодіння, а 4,5% студентів зазначають важливість розвитку найкращого в особистості через любов до неї.

За результатами емпіричного дослідження було з'ясовано, що вибір професії та навчально-професійна діяльність є полімотивованим, тобто в її основі лежать мотиви різних груп, і кожна з них має певне значення для студента на етапі його фахового становлення.

Результати констатувального експерименту діагностування майбутніх фахівців соціальної сфери щодо стану у них готовності до професійного самовизначення показали, що більшість майбутніх фахівців соціальної сфери володіють недостатніми знаннями про професійне самовизначення; найбільша кількість досліджуваних виявлена з низьким рівнем особистісно-афективної готовності (58,7%); більшість із них має низький рівень мотиваційно-ціннісної готовності – 46,5%; середній рівень – 34,2% та найменша кількість респондентів високий рівень такої готовності – 19,3%. Діагностичне обстеження виявило, що більшість студентів-майбутніх фахівців соціальної сфери перебували на початкових рівнях готовності до професійного самовизначення, що актуалізувало необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери та необхідність визначення соціально-психологічних умов забезпечення ефективного її формування в процесі професійної підготовки.

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що готовність до професійного самовизначення – це інтегративна якість особистості майбутнього фахівця соціальної сфери, яка об'єднує професійні знання, уміння, навички та особистісні якості, спрямовані на компетентне виконання професійної діяльності в соціономічній галузі та постійне прагнення до професійного самовизначення. Виокремлено компоненти готовності до професійного самовизначення майбутніх фахівців соціальної сфери – ціннісно-мотиваційний, когнітивно-оцінний, діяльнісно-рефлексивний, особистісно-афективний. Ціннісно-мотиваційний компонент визначає ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до професійного самовизначення, прагнення до кар'єрного зростання, самовдосконалення умінь, навичок і особистісних якостей. Когнітивно-оцінний компонент включає систему психологічних знань загальнопрофесійної і спеціальної підготовки, передбачає виявлення професійних теоретичних і практичних знань із проблем професійного самовизначення, розвиток професійних знань, формування та розширення професійного кругозору, вироблення і закріплення професійно значущих умінь і навичок. Діяльнісно-рефлексивний компонент включає наявність у майбутніх фахівців соціальної сфери комплексу умінь, необхідних для професійної діяльності, які далі вони зможуть вдосконалювати, а також знання методів і технологій саморозвитку. Особистісно-афективний компонент готовності дає змогу майбутнім фахівцям соці-

альної сфери усвідомлено підійти до майбутньої професійної діяльності, зрозуміти і вибрати для себе найпродуктивніші напрями роботи, сприяє ефективній діяльності і подальшій успішній професійній та особистісній самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Ю.В. Психолого-акмеологические особенности развития профессиональной направленности личности студентов вузов : [монография] / Ю.В. Андреева, А.С. Седунова; под ред. Н.И. Калакова; УлГУ. – Ульяновск : УлГУ, 2004. – 143 с.
2. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. – М. : Наука, 1998. – 232 с.
3. Боровикова С.А. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / С.А. Боровикова. – СПб.: СПбГУ, 1991. – 135 с.
4. Буркова Л.В. Визначення класу соціономічних професій / Л.В. Буркова // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 7. – С. 68–73.
5. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – № 4. – С. 22.
6. Исаев В.П. Психологические особенности будущей профессиональной деятельности специалистов социномического профиля / В.П. Исаев // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 4(41). – С. 203–206.
7. Сорокоумова С.Н. Специфика профессиональной деятельности специалистов помогающих профессий / С.Н. Сорокоумова, В.П. Исаев // Педагогическое образование. – 2013. – № 4. – С. 186–190.
8. Шагро О.Ф. Правильний вибір професії як одна з умов формування творчого фахівця в галузі освіти / О.Ф. Шагро // Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів: Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2005. – С. 18–21.
9. Шагро О.Ф. Свобода вибору як один із засобів професійного самовизначення студентів / О.Ф. Шагро // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. – Вип. 6 (45). – Полтава, 2005. – Серія «Педагогічні науки». – С. 201–208.

УДК 159.9

ТРАНСФОРМАЦІЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

Смирнова О.О., здобувач
кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

У статті проведено аналіз трансформацій смисложиттєвих орієнтацій і цінностей студентської молоді в полікультурному середовищі вищого навчального закладу. Показано, що в полікультурному середовищі вищого навчального закладу студенти більшою мірою орієнтовані в майбутнє, ніж на сьогодення (процес) і результат життя (минуле). Рівень оцінки локусу контролю свідчить про велику переконаність студентів у можливостях, які взагалі існують. При цьому вони не завжди впевнені у своїх силах контролювати події власного життя і не завжди беруть відповідальність за них на себе. Загальна свідомість життя має найбільш високі кореляції з результативністю життя і локусом контролю – життя. Локус контролю – Я також найтісніше пов'язаний із загальною свідомістю життя і цілями життя. Показано, що в полікультурному середовищі вищого навчального закладу ціннісні типи (доброта, універсалізм і самостійність) набувають для молоді більшого значення. Більш високе місце в ієрархії займають цінності – ідеали, любов і пізнання нового, підвищуються показники всіх шкал смисложиттєвих орієнтацій. Порівняно високу самостійність студентської молоді можна розглядати як наслідок необхідності більшої саморегуляції поведінки в умовах зміни традиційного укладу життя. Крім того, зростає значимість ціннісних типів: конформність, доброта і універсалізм, а також спілкування. Визначено, що у полікультурному освітньому середовищі вищу цінності молоді більшою мірою набувають просоціального характеру.

Ключові слова: студенти, смисложиттєві орієнтації, цінності, полікультурне середовище, вищий навчальний заклад.

В статье проведен анализ трансформации смысловых ориентаций и ценностей студенческой молодежи в поликультурной среде высшего учебного заведения. Показано, что в поликультурной среде высшего учебного заведения студенты в большей степени ориентированы в будущее, чем на настоящее (процесс) и результат жизни (прошлое). Уровень оценки локуса контроля свидетельствует о том, что при достаточно большой убежденности студентов в возможностях, которые вообще существуют в жизни, они не уверены в своих силах контролировать события собственной жизни и не всегда берут ответственность за них на себя. Общая осмысленность жизни имеет наиболее высокие корреляции